

El-cezeri'nin Dünya İlimler Tarihinde Açtığı Çığır

İslam medeniyetini zirveye tırmandıran ve “İlmin ilk şartı şüphedir” anlayışıyla ilmî çalışmalarını ve teliflerini sürdüren bu medeniyet, gerçekten saymakla bitmez büyük ilim adamları yetiştirmiştir ve muazzam telif eserler ortaya koymuştur. Ebu'l-İzz el-Cezeri'yi ve insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturan *Kitabu'l-hiyel*'ini, medeniyetimizin baş eserlerinden birisi olarak yeni nesillere tanıtmamız gerekir. Zira İslam medeniyetinin dirilişi ve yeniden ayağa kalkması tarihte yapılanların iyi bilinmesiyle mümkündür.

Fizik ve teknoloji alanının 6./12. yüzyılda İslam kültür dünyasında ulaştığı yüksek seviyeyi gösteren en azından iki kitap tanıyoruz. Bu eserler, Abdurrahmân el- Hâzinî'nin¹ *Mizânu'l-Hikme* adlı eseri ile Ebu el-İzz İsmâîl İbn er-Rezzâz el-Cezerî'nin² " *el-Câmi' beyn el-İlm ve'l-amel en-nâfi' fi sina'ati'l-hiyel*" isimli eserleridir.

Ebu'l-İzz, ince ayrıntılarına varıncaya kadar toplam 50 makine ve âleti bir mühendis bakış açısıyla tanıtmakta ve 50'sini tam ve yaklaşık 100 adedini de detay resimlerle mükemmel bir şekilde donatılmış olarak anlatmaktadır. O, bu âlet ve makineleri o günün şartlarında da olsa çok ciddi zorluklarla karşılaşmadan imal edebilmiştir. İşte bu eser, kültürel ve bilimsel açıdan ulaşılan yüksek seviyenin tarihsel bir tanığıdır.

Söz konusu kitaptaki bilgiler, su saatleri ve kandil saatleri, ziyafetlerde kullanılan kaplar ve sürahiler, el yıkama ve kan alma için kullanılan kaplar, çeşmeler ve mekanik yollarla hareket eden (otomatik) müzik aletleri, su pompalayan makineler, muhtelif aletler hakkında kaydedilen bilgilerden ibarettir.

Allame el-Cezeri'nin kitabının mukaddimesinde yer alan şu görüşleri dikkate değerdir: "Benden çok evvel dönemlerde gelen ilim adamlarının eserlerini ve onları izleyenlerin çalışmalarını araştırarak inceledim... Sonunda bu eserlerden sırf nakil yapmanın anlamsız olduğunu gördüm.

Batılı bazı ilim adamlarının "el-Cezeri esas itibariyle bir mucit değil, bir mühendistir" gibi yorumlarını ve kanaatlerini kabullenmek asla mümkün değildir. Zira o dönem için metal döküm tekniğine ait bilgiler ileri bir mühendislik seviyesini ifade etmektedir ki, bu da el-Cezeri'nin basit bir mühendis değil büyük bir mucit olduğunu kanıtlar.

Bunlardan bir kısmının yüzyıllar sonra Avrupa'da âdeta yeniden keşfedildiği bilinen tarihî bir gerçektir. Meselâ kapalı kum kutuları ile döküm, Avrupa'da 1500 yıllarında başlamıştır. Konik vanalardan ilk söz eden Leonardo da Vinci'dir. Su saatinde seviye kontrol cihazına

¹Brockelmann, *GAL*, 1. Suppl. s. 902.

² Ebu el-İzz İsmâîl İbn er-Rezzâz el-Cezerî' , *Mizânu'l-Hikme*, neşr. Ahmed el-Hasan Halep 1979.

benzer ve buhar kazanlarında kullanılacak bir âletin patenti İngiltere'de 1784 yılında alınmıştır. Bu da el-Cezeri'nin bu alanda ne kadar erken bir dönemin âlimi olduğunu kanıtlamaktadır.

İşte bütün bu icat ve buluşlara baktığımızda el-Cezeri'nin kendi alanında birçok "ilk icadı" gerçekleştirdiğini gördüğümüz gibi, ayrıca hem onun mükemmel bir ilim adamı olduğunu ve hem de onun icadları sayesinde İslam medeniyetinin hangi ileri düzeyde olduğunu bütün dünya ilim adamlarına gösterdiğini görebiliyoruz.

İslam medeniyetini nasıl dirilteceğiz?: Bu medeniyetin yeniden keşfi ve yaptıklarını anlamak için de bugün kütüphanelerimizde bulunan bütün yazma eserlerin edisyon kritiğini yaparak dünyanın muhtelif dillerine tercüme ederek ilim dünyasına kazandırmamız ve bizden önceki ilim adamlarının yaptıkları gibi bütün vakitlerimizi bu yolda harcayarak gece gündüz çalışan gayretli bir nesil yetiştirmemiz İslam medeniyetinin dirilmesini mümkün kılacaktır.

İslam'ın ilme verdiği değer ve Müslüman ilim adamlarının gayretleri İslam medeniyetinin doğuşunu gerçekleştirmiştir. Haçlı Seferleri ve saldırıları, Moğol istilasası ve Endülüs'ün düşüşü İslam dünyasında ilmî duraklamaya sebep olmuştur. Bu olayların menfi etkileri Osmanlı Devleti döneminde kısmen bir duraklama devri olarak görülmüşse de gerilemeler engellenememiştir. Fakat yirminci yüzyılın başından beri İslam dünyasındaki durağanlığın nedenleri üzerinde durulması ve bu konuda ilim ve fikir adamlarının sürekli olarak düşünüp Müslümanları da düşünmeye davet etmeleri ve 'bu medeniyetin tekrar nasıl dirilmesi mümkündür?' diye zihin terlemelerinin görülmesi bu medeniyetin tekrar dirileceğinin ilk işaretleridir. İnanç ve İslam'ın yok olması nasıl mümkün değilse, İslam medeniyetinin de buna bağlı ve buna paralel olarak yok olup tarihe karışması mümkün değildir. Çağımızda gittikçe olgunlaşmaya doğru yüz tutan İslam düşüncesinin yeniden dirilişi bu medeniyetin önümüzdeki yüzyıl içinde tekrar dirileceğinin ve yeni hamlelere gebe olduğunun emarelerini göstermektedir. İslam dünyasındaki ilmî gayretlerin ve siyasi bilinçlenmenin İslam medeniyetini bir gün yeniden ayağa kaldıracağına müjdesi olduğuna inanıyoruz. Kısacası İslam medeniyeti ilmi, ahlakı, merhameti, adaleti, şefkati, sevgi ve saygıyı tüm insanlara ulaştırmaya çalışmış ve öğretmeye gayret etmiştir. İşte bu medeniyet, İslam medeniyetidir. Medine'de doğan, Şam ve Bağdat'ta gelişip Kahire, Kurtuba ve İstanbul'u etkileyen ve tetikleyen bir medeniyettir. Medeniyetler kısmen insan hayatına benzer. İnsan doğar, büyür ve sonra ölür ve dünyada tekrar dirilmez. Onun dirilişi ahirette olacaktır. Ancak medeniyetler ise doğar, büyür, zirveye tırmanır ve sonra çökerler. Ancak İslam Medeniyeti kaynakları ve

keşiflerinin mazideki tecrübeleri ve eserleri hala var olduğu için her an dirilmeye ve yeniden doğmaya hazırdır.